

Valtioneuvoston oikeuskansleri

SELVITYS JA LAUSUNTO:

Omaishoitaja –tittelin käyttäminen eduskuntavaaleissa

Oikeusministeriö kunnioittaen toimittaa oheisen Helsingin vaalipiirilautakunnan selvityksen yllä mainitussa asiassa ja samalla ilmoittaa pyydettyinä omana lausuntonaan asiassa seuraavaa.

Yleistä

Vaalilain (714/1998) 31 § ja 41 §:n mukaan eduskuntavaalien ehdokashakemukset käsittelee ja ehdokaslistojen yhdistelmän laatii vaalipiirilautakunta. Vaalilain 122 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan vaalipiirilautakunnalle annettavassa ehdotuksessa puolueen ehdokaslistaksi on mainittava muun ohella kunkin ehdokkaan nimi ja arvo, ammatti tai toimi enintään kahta ilmaisua käyttäen sekä kotikunta. Vaalilain 41 §:n 5 momentin mukaan ehdokaslistojen yhdistelmään merkitään jokaisesta ehdokkaasta numero, nimi ja arvo, ammatti tai toimi enintään kahta ilmaisua käyttäen sekä muissa kuin kuntavaaleissa kotikunta. Vakiintuneen tulkinnan (esim. KHO 8.8.2012, T 210) mukaan vaalipiirilautakunnan on lähtökohtaisesti hyväksyttävä ehdokashakemuksessa oleva ehdokkaan oma ilmoitus ammatistaan.

Ammatin tai toimen ilmoittamisesta ehdokaslistojen yhdistelmässä säädettiin jo vuoden 1906 vaalilaissa. Tarkoituksena lienee ollut, paitsi lisätä ehdokkaiden tunnistettavuutta toisiinsa nähden myös se, että ehdokkaan nimike kertoisi äänestäjälle ehdokkaan taustoista.

Hallituksen esityksessä nykyiseksi vaalilaiksi (HE 48/1998 vp.) todettiin muun ohella seuraavaa: ”Ammatiksi tai toimeksi on vaaleissa nykyisin hyväksytty henkilön yleinen asema työmarkkinoihin nähden, kuten ’työtön’

Käyntiosoite

Eteläesplanadi 10
HELSINKI

Postiosoite

PL 25
00023 VALTIONEUVOSTO

Puhelin

02951 6001

Faksi

09 1606 7730

Sähköpostiosoite

oikeusministerio@om.fi

tai 'eläkeläinen' [...]. Säännös on sen sanamuodon muuttumatta mahdollistanut tällaisen lauantavan tulkinnan".

Oikeuskirjallisuudessa (Tarasti-Jääskeläinen: Vaali- ja puoluelainsäädäntö, 6. painos, 2014, s. 402) todetaan muun ohella, että arvo, ammatti ja toimi on merkittävä ehdokashakemukseen todellisen tilanteen mukaan. Yleistäviä laatusanoja tai harrastusten ilmoittamista ei voida hyväksyä. Sen sijaan oikeuskäytännössä on alettu hyväksyä tässä kohdin myös ilmaisia "työtön" tai "eläkeläinen", vaikka ne eivät suoranaisesti ilmaise ammattia tai tointa. Ne esittävät kuitenkin henkilön aseman työmarkkinoilla.

Ehdokkaiden arvoon, ammattiin tai toimeen liittyviä oikeustapauksia on ollut toistaiseksi vähän:

- Keski-Suomen LO 26.9.1995 (nro 585; jäi lainvoimaiseksi), jossa todettiin, että ilmaisua "työtön" voidaan käyttää ehdokaslistojen yhdistelmässä ilmaisemaan arvoa, ammattia tai tointa;
- KHO 31.10.1997 (T 2787), jossa todettiin, että "yhteiskuntakriitikko" ja "miehitettyjen 1939-alueidemme palautusneuvoja" -nimikkeitä ei voitu merkitä ehdokaslistojen yhdistelmään;
- KHO 8.8.2012 (T 210), jossa todettiin, että vaalipiirilautakunnan kantaa siitä, ettei lähinnä luottamustoimen tai harrastustoiminnan luonteista puheenjohtaja -nimikettä ole hyväksytty ammatiksi tai toimeksi on pidettävä perusteltuna. Lautakunta on voinut edellyttää, että puheenjohtajuus on päätoimista. Tämä sama perustelu toistetaan myös Helsingin HAO:n ratkaisussa 12.6.2015 (15/0498/2), joka jäi lainvoimaiseksi.

Vaalipiirilautakuntien päätöksenteosta

Eduskuntavaalit toimitetaan kussakin 13 vaalipiirissä erikseen. Jokaisessa vaalipiirissä on omat ehdokkaat ja omat äänioikeudet. Kukin äänioikeutettu saa äänestää vain oman vaalipiirinsä ehdokasta. Näin ollen termi "eduskuntavaalit" tarkoittaa tarkkaan ottaen kolmeatoista erillistä ja samanaikaista eduskuntavaalivaalitoimitusta. Kunkin vaalipiirin vaalipiirilautakunta vahvistaa itsenäisesti ja riippumattomasti oman vaalipiirinsä ehdokasasettelun ja laatii ehdokaslistojen yhdistelmän.

Eri vaalipiirilautakuntien päätökset ja kannanotot koskien esimerkiksi ehdokkaiden arvoa, ammattia ja tointa ovat käytännössä muotoutuneet suurelta osin yhteneväisiksi. Oikeusministeriön kulloistenkin eduskuntavaalien alla järjestämällä vaalipiirilautakuntien neuvottelupäivillä keskustellaan vaalipiirilautakuntien käytännöistä niin ehdokasasettelussa kuin tuloslaskennassakin tarkoituksena mahdollisimman yhteneväiset toimintaperiaatteet. Vaalipiirilautakuntien sihteeri myös vaihtavat ajatuksia ja kokemuksia muutoinkin, esimerkiksi sähköpostiviestinnän välityksellä.

Ammatit ja niiden nimikkeet muuttuvat yhteiskunnan kehityksen myötä. Uusia ammatteja ja tehtäviä syntyy ja vanhoja poistuu. Soveltaessaan vaa-

lilain sanamuotoa ”arvo, ammatti tai toimi” vaalipiirilautakunnat joutuvat ottamaan huomioon yhtäältä yhteiskunnan yleisen kehityksen, mutta toisaalta myös toteutuneen oikeuskäytännön. Koska kukin vaalipiirilautakunta on itsenäinen päätöksentekijä, täysin yhtenäisen linjan syntyminen niiden välille ei välttämättä aina onnistu.

Kunkin ehdokkaan kohdalle ehdokaslistojen yhdistelmään voidaan merkitä enintään kaksi nimikettä. Oheisesta Helsingin vaalipiirilautakunnan selvityksestä käy ilmi, että kyseessä olevan kantelun tehneen ehdokkaan osalta puolueen ehdokashakemuksessa nimikkeitä oli tosiasiallisesti kolme, joista vaalipiirilautakunta luonnollisesti saattoi hyväksyä vain kaksi.

Omaishoitajasta vaalilaissa tarkoitettuna ammattina tai toimena

Omaishoidon tuesta annetun lain (937/2005) 2 §:n mukaan omaishoitajalla tarkoitetaan hoidettavan omaista tai muuta hoidettavalle läheistä henkilöä, joka on tehnyt kunnan kanssa toimeksiantosopimuksen omaishoidon järjestämisestä (omaishoitosopimuksen).¹ Omaishoidon tuella tarkoitetaan kokonaisuutta, joka muodostuu hoidettavalle annettavista tarvittavista palveluista sekä omaishoitajalle annettavista hoitopalkkiosta, vapaasta ja omaishoitoa tukevista palveluista. Lain 5 §:n mukaan omaishoitajalle maksettavan palkkion taso määräytyy hoidon sitovuuden ja vaatavuuden mukaan. Jos omaishoitaja on hoidollisesti raskaan siirtymävaiheen aikana lyhytaikaisesti estynyt tekemästä omaa tai toisen työtä, palkkiosta säädetään erikseen. Lain 10 §:n 1 momentin mukaan omaishoitaja ei ole työsopimuslain (55/2001) tarkoittamassa työsuhteessa omaishoitosopimuksen tehneeseen kuntaan, hoidettavaan tai hoidettavan huoltajaan.

Vuoden 2015 eduskuntavaaleissa omaishoitaja –nimike oli otettu kolmen vaalipiirin ehdokaslistojen yhdistelmään: Pirkanmaalla (”omaishoitaja, sosionomi-diakoniopiskelija”), Savo-Karjalassa (”toimistosihteerin, omaishoitaja”) ja Keski-Suomessa (”omaishoitaja, sosionomi”). Vuoden 2011 eduskuntavaaleissa omaishoitaja –nimike oli puolestaan otettu Varsinais-Suomen vaalipiirin ehdokaslistojen yhdistelmään (”pastori, omaishoitaja”). Toisaalta, kuten tehdystä kantelusta ilmenee, Helsingin vaalipiirilautakunnassa ei omaishoitaja –nimikettä ole hyväksytty.² Nimikkeen käyttäminen ei toistaiseksi ole tullut esille vaalipiirilautakuntien neuvottelupäivillä eikä vaalipiirilautakuntien kanssa käydyissä keskusteluissa muutoinkaan.

¹ Vuonna 2014 omaishoitosopimuksia oli noin 43 000. Kaiken kaikkiaan eriluonteisia omaishoitotilanteita arvioidaan olevan noin 300 000, joista 60 000 on sitovia ja vaativia. Näin ollen vain pieni osa kaikista omaishoitotilanteista on lakisääteisen omaishoidon tuen piirissä (lähde: www.omaishoitajat.fi).

² Mainittakoon lisäksi, että vuoden 2012 kunnallisvaaleissa esimerkiksi Helsingin kaupungin ehdokaslistojen yhdistelmään oli otettu ainakin neljä omaishoitaja –nimikettä: yhden ehdokkaan nimike oli ”lähihoitaja, omaishoitaja”, yhden ”sairaanhoitaja (AMK), omaishoitaja” ja kahden pelkkä ”omaishoitaja”. Vuoden 2008 kunnallisvaaleissa Helsingin yhdistelmään oli otettu ainakin kolme omaishoitaja –nimikettä.

Omana näkemyksenään oikeusministeriö toteaa, että edellä mainituista oikeustapauksista ei näyttäisi olevan johdettavissa selkeää yleistä soveltamislinjaa omaishoitaja –nimikkeen suhteen. Asiassa lienee merkitystä sillä, miten sitovaa ja vaativaa kunkin (omaishoitosopimuksen tehneen) omaishoitajan tehtävä on. Jotkut omaishoitajat huolehtivat hoidettavastaan käytännössä kokopäivätoimisesti, jolloin tehtävä on tosiasiallisesti rinnastettavissa kokopäivätyöhön. Ainakaan näissä tapauksissa nimikkeen ottamiselle ehdokaslistojen yhdistelmään ei liene estettä. Toiset omaishoitajat taas huolehtivat hoidettavastaan vähemmän sitovasti, esimerkiksi varsinaisen päivätyönsä ohella. Ehdokkaiden suuresta määrästä johtuen vaalipiirilautakunnalla ei kuitenkaan yleensä ole käytännössä mahdollisuuksia ryhtyä selvittämään ehdokkaiden ammattia koskevien ilmoitusten sisältöä tarkemmin.

Omaishoitaja –nimike on nyt tullut hyväksytyksi (vaalien tulos on tullut lainvoimaiseksi) kaksissa viimeisimmissä eduskuntavaaleissa yhteensä neljässä vaalipiirissä ja kuntavaaleissa ainakin yhdessä kaupungissa. Tällä saattaa olla ohjaavaa vaikutusta vaaliviranomaisten toimintaan tulevissa vaaleissa. Asia tulee jatkossa esille myös vaaliviranomaisten koulutustilaisuuksissa.

Lopuksi

Asiakirjat palautetaan.

Johtaja

Johanna Suurpää

Vaalijohtaja

Arto Jääskeläinen

LIITE:

Helsingin vaalipiirilautakunnan selvitys 3.7.2015